

לביית אבות

ממשנתו של מרן הגאון החסיד רבינו אליקים שלעזינגער זצ"ל בעל הבית אב על עניני פסח

יוצא לאור ע"י מערכת מתורתו שע"י התאחדות תלמידי ישיבה הרמה - בדרכו של אבינו רועינו רבינו רא"ש הישיבה זצ"ל

חג הפסח תשפ"ו לפ"ק

פנינים על הגדה של פסח

דברים שאמר רבינו זצ"ל במשך השנים בליל הסדר

קדושה ואח"כ טהרה

הקדים "קדש" ל"ורחץ", קדושה לטהרה, ואע"ג דבכ"מ טהרה קודמת לקדושה כדתניא בברייתא דרבי פנחס בן יאיר. מ"מ בליל הסדר הוא דרגה מיוחדת, ובה יכולין להגיע למדרגת הקדושה אע"ג שעדיין לא הגיע למדרגת טהרה [ומחותני הרה"ח רח"א ערלאנגער זצ"ל היה רגיל לומר ד"סדר" ר"ת ס'וד ד'רוש ר'מז, אף דלעולם בעינן פרד"ס פ'שט ר'מז ד'רוש ס'וד, מ"מ בליל הסדר יכולין לזכות מיד לדרגת סוד, והיינו כנ"ל, דליל פסח היא זמן מיוחד, וכל אחד יכול לזכות למדרגות גבוהות].

ופעם אחר ביאר רבינו זצ"ל, דאף שמסדר עשיית הדברים בפועל הוא טהרה קודם קדושה, מכל מקום האמירה אומרים לו לאדם הוא הקדושה לפני הרחיצה, שאחרי הרחיצה יהיה לו קדושה עי"ז, כי כן צריך שיהא המחשבה. וביאר בזה את דברי הגמרא זבחים (דף ז, א) במה שבפרשת תזריע נאמר בתורה עולת העוף קודם לחטאת העוף, והלא סדר הקרבה הוא חטאת קודם לעוף ותי' הגמרא למקראה הקדימה הכתוב, והיינו שבענין הקריאה הוא עולה קודם לחטאת, שאומרים לו העלייה קודם הטהרה, כדי שיטהר את עצמו כשיודע מתחלה שעליו להתקדש, והוא דוגמת אדם שעולה בסולם כשיודע שתכליתו להגיע למקום הגבוה.

מעלת הטהרה

נקט "ו"רחץ בווא"ו מוסיף על ענין ראשון, מה שלא מצינו כן בכל שאר הסימנים. והיינו משום כי ענין נט"י הלא הוא ענין טהרה, והוא התנאי הראשון להתעלות.

וכן כתב מרן החזו"א זצ"ל במכתב (קובץ אגרות ח"א אגרת ד:)' כן צריכים לתת לב להיזהר ממפסידים טבעים וסגולים מן הסגולים שלא להקל בנטילת ידיים המבוארים בשו"ע ומאד החמירו בזה כמבואר בשו"ע או"ח סימן ד' וכו' וזהו מכלל טהרה המביאה לידי קדושה וכו' עכ"ל.

וכן העתיק בהקדמתו לספרו חזון איש או"ח כל הסעיף בשו"ע או"ח סימן ד' אלו דברים צריכים נטילה במים וכו'. והנה פעם באמצע הלילה כאב למרן החזו"א מאוד השיניים,

ושלח לקרוא לאחד מהשכנים לטפל בשן, וכמובן שהלה מיהר לכבודו של החזו"א, וטרם שהניח לו החזו"א להכניס ידיו לתוך פיו, שאלו אם נטל את ידיו, וכאשר ענה שכן, שאלו החזו"א שיראה לו היאך נטל את ידיו, ורק אחר שראה החזו"א שנטל בזהירות אמר "עכשיו אתה יכול להכניס ידך לתוך פי" ... וכן זכינו לראות אצל מרן החזו"א זצ"ל ואצל מרן הגרי"ז זצ"ל ש"נטילת ידיים היה עבודה שלימה".

וכן ידוע כאשר רבי לייבל איגר זצ"ל בנו של רבי שלמה איגר זצ"ל התקרב לחסידות, ונסע פעם לזקינו הגרעק"א זצ"ל לשהות אצלו ביו"ט, ביקש רבי שלמה איגר מאביו לדבר עמו בענין זה. ואכן עבר החג ולא דבר עמו מזה כלל. והנה כאשר שאלו עי"ז רבי שלמה איגר, אמר הגרעק"א שבדק אחריו משך כל החג וראה שנזהר מאוד בנטילת ידיים, וא"כ שוב אין על מה לדאוג.

עוד סיפור מענין זה, פעם הגיע איזה מלמד עם התלמידים להבחן אצל מרן החזו"א זצ"ל, ושאלם החזו"א שאלות על הגמרא כפי סדר ישיבתם, ובהגיעו לאחד מהילדים דילג עליו ולא שאל ממנו כלום, והנוכחים חשבו שבטעות עשה כן, אך אחרי המעמד, כאשר ניגשו כל הילדים לתת שלום למרן, דילג שוב החזו"א על הילד הנ"ל ולא פשט את ידיו אליו, ובמקום זה פנה אליו בשפה רכה, ואמר: 'אינגאלע, מען דארף זאך וואשן נעגל וואסער'... ויהי לפלא.

גם בבית אאמ"ו ז"ל היו נזהרים מאוד בנטילת ידיים, ואאמ"ו כבר חנך והרגיל את הילדים לזה בגיל צעיר מאוד [והוא נהג גם לכסותם בסמרטוט, כי הקפיד על גילוי לא רק לגבי מי שתיה אלא גם לגבי מי רחיצה, וכדאיתא בגמרא (עבודה זרה ל, ב)], (ופעם אמר רבינו זצ"ל שזהירות בנטילת ידיים, מועלת להצלחת הילדים).

ענין יחץ

ענין שבירת המצה ביאר רבינו זצ"ל פעם שמחלקים את המצה, מפני שהמצה מסמלת גם על חלק העוני, כשעדיין היו עוד במצרים שאכלו אז מצה לחם עוני, וגם על החלק של הציאה בחפזון כשהיינו כבר בחירות, ושני חלקים הם החצי

הקטן שמחזירים לקערה מדין לחם עוני, רומז על העבדות במצרים, והחצי הגדול שהוא לאפיקומן רומז על הגאולה.

ובפעם אחרת הוסיף רבינו ביאור שיש בזה רמז לגדרי הבדלה וקדושה, כי החצי הקטן שמחזירים לקערה מדין לחם עוני, רומז על העבדות במצרים שאז עדיין היינו מעורבים עם הגוים, והחצי הגדול שהוא לאפיקומן הרומז על הגאולה הוא על הקדושה של ישראל, ובא ללמד שאי אפשר לזכות לקדושה כשזה מעורב עם הרע, וצריך להבדילם.

והוא רמז למי שרוצה לזכות לתורה - שהרי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה - שעליו לפרוש מעולם הזה, כי אי אפשר לזכות לתורה ללא קדושה, ותנאי בקדושה הוא לפרוש מעולם הזה, וכדאיתא בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש פרק ג, החשבון הכ"ה) שתאות החומרי והשגות הרוחני, נוגדים זה לזה כאש ומים בכלי.

הצנעת וחיטפת המצה

בטעם המנהג להצניע את חלק האפיקומן, י"ל משום שתמיד יש שרוצים לחטוף את המצוות מן האדם, ומצוה צריכה שמירה יתירה, וכמש"כ במסילת ישרים (פרק ז) כמה עיכובים יש מכאן ועד גיוחן.

והילדים חוטפים את המצות, כי המצה הלא רומז על הגאולה העתידה, ואף שאסור לדחוק את הקץ, אבל הילדים בזכות הבל פיהם שלא חטאו, ביכלתם להחיש את הגאולה.

עוד בענין המנהג להטמין את החלק הגדול לאפיקומן, יש לבאר, שהקב"ה חילק את הגלות, והחלק הגדול הוא נגד הגלות שלנו שהוא הארוך ביותר, ועיקר הגאולה תהיה אחרי גלותינו, ולכן שומרים דוקא החלק הגדול לאפיקומן, שרומז שהגאולה תהיה אחרי אריכות הגלות שאנו נמצאים, וכמאמרם ז"ל בסנהדרין (דף צט,א) עה"פ שמחנו כימות עניתנו, ששמחת הגאולה תהיה כפי אורך הגלות.

מה נשתנה הלילה הזה

הנה כל הד' קושיות הם בעניני אכילה, והלא דבר הוא. וי"ל כי הנה מצינו אצל כלל ישראל שבימי הפסח כולם מקפידים ביותר בעניני אכילה, וזה יסוד לכל השנה שלמדנו בלילה זה, על אכילת האדם, להיזהר במשנה זהירות מה הוא מכניס בפיו, כי מאכל אסור מטמטם את לבו. וכן רואים שכל מציאות של כלל ישראל להיותם עם סגולה התחיל עם אכילת כזית קרבן פסח שהוא מצות אכילה.

וידוע הסיפור עם מרנא רבינו עקיבא איגר ז"ל שביקר פעם באיזה עיר, וניגשה אליו אשה אחת ובכתה בכיות נוראות על בנה, שהיה מצויין בלימודיו, ובתקופה האחרונה נאבד לו הטעם והחשק בלימודו, והוא מתדרדר מטה מטה ח"ו, וציוה

הגרעק"א שיבדקו את מאכליו שמכניס לתוך פיו, ובדקו ומתחלה לא מצאו דבר פסול, עד שלבסוף התברר שהבן היה אצל חתונה אחד ששם היה הבשר משוחט אחד שלא היה ירא שמים ופסלוהו משחיתותו, ומאז התחיל כל הטמטום...

עוד בענין זה, סיפר לי האדמו"ר רבי שלמה מבאבוב זצ"ל על אביו בעל הקדושת ציון זצ"ל שפעם כשהביאו לפניו לאכול, לא רצה לאכול התפוחי אדמה, ועל תמיהת הנוכחים אמר שמשוה כאן לא בסדר, וכאשר שאלו מן המבשל האם יש בהם חשש בכשרותם, מתחלה ענה שלא, עד שלבסוף נזכר שכאשר נגמרו לו התפוחי אדמה, הלך אצל השכן ולקח קצת מהתפוחי אדמה שלו ובישלם בלא רשות מראש...

אילו לא הוציא הקב"ה כו'

מובא בשם האריז"ל כי אילו היו נשאים שם עוד רגע היו נשקעים בנ' שערי טומאה ולא היו יכולים עוד לצאת ולכאורה מבואר דאף לאחר ששחטו קרבן פסח במס"נ ומלו עדיין שייך לשקוע בנ' שערי טומאה והוא נורא.

אילו לא הוציא הקב"ה כו', משעובדים היינו לפרעה במצרים

יסוד זה הוא בכל הגלויות, כי סיבת הגלות הוא מפני חטאינו גלינו מארצינו, והגאולה תהיה ע"י הקב"ה בעתו.

וכן מצינו במדרש איכה (פתיחתא כד) ז"ל 'באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם וכו' ראוהו למשה ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפדותנו מיד צרינו, יצתה בת קול ואמרה גזירה היא מלפני, מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה' וכו' עכ"ל, ולהורות בא שרק המקום יוציאנו מהגלות, וזה הורה לנו בעל ההגדה ואילו לא הוציא הקב"ה וכו', כי הגאולה תהיה רק ע"י הקב"ה.

ובענין זה יש לציין מה שאמר רבינו זצ"ל אודות מה שרצו הרבנות הראשות לגזור יום תענית על חורבן השואה, והיתה בזה התנגדות גדולה מגדולי ישראל בימים ההם. וכן אמר בזה מרן זצ"ל שאין להוסיף שום תענית קבוע על הצומות שתקנו חז"ל, וציין בזה מה שמתעונן המקונן בקינות ת"ב על חורבן קהילות אשפירה, מגנדא, ורמיזא, בקינה מי יתן ראשי מים וכו', בא"ד כי שקולה הריגתם להתאבל ולהתעפרה כשרפת בית אלקינו האולם והבירה, וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה וכו'. ע"כ ממרן ז"ל, ונראה הביאור בזה, כי כל הצרות ר"ל שאנו סובלים בכל הגלות, הלא הוא בכלל חורבן הבית, והכל בכלל צום ת"ב שהוקבע לזכר שריפת בית אלקינו.

וביתר ביאור אמר רבינו זצ"ל, שכידוע הציונים ר"ל כופרים בגלות, ותולים תקוה בבוקי ושריקי של מדינתם, וע"כ צרת חורבן השואה היה צרה חדשה ושייכי על זה הנהגת צום עולמי, אבל אנו שהולכים בדרך של גדולי ישראל נ"ע, יודעים ומכירים שאנו נמצאים בעמק הגלות, וכל יצירתם אינו אלא חורבן גדולה, וע"כ כל שנתרחש ר"ל בזמן השואה הוא חלק מגזירת הגלות, ובכלל חורבן הבית, ולא שייך כלל הנהגה נוספת של צום ובכי, וד' הטוב יוציאנו מאפילה לאור גדול.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה

מבואר יסוד גדול בחינוך הבנים, כי ישנה "א באזונדערע שפראך" לכל ילד וילד, ואי אפשר לדמות חינוך של ילד אחד לשני, חנוך לנער על פי דרכו וגם העצות לחינוך עלינו ליקח רק מהתורה, דכולה בה והוא מאמר בעל ההגדה 'דברה תורה'.

ועוד למדנו שיש להפיג תועלת ככל היותר שאפשר מכל אחד ואחד. ואזכיר כאן שני מימרות שזכיתי לשמוע ממרן החזו"א זצ"ל בענין להוציא בחור משיבה. פעם הביע ואמר שלהוציא בחור משיבה, דומה למי שנותנו בתוך ספינה באמצע הים, מבלי לדאוג לאן יגיע. ובהזדמנות אחרת אמר לאחד שהתייעץ עמו לזרוק איזה בחור שמפריע להשיבה, והלה טען שהבחור מסכן את הטובים, אמר החזו"א תוציא את הטובים, ותשאירו אותו.

והיא שעמדה לאבותינו

פירוש 'והיא' - ההבטחה של כי גר יהיה זרעך, היא שעמדה בכל השנים לקיומו של כלל ישראל, וכפי שהאריך הבית הלוי בפרשת שמות בביאור הפסוקים בתהלים (פרק קו) ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם וגו' ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאיהם וגו', דמבואר שהמציאות של גר יהיה זרעך, היה טובה לכלל ישראל עצם פיזורם ורדיפותיהם במצרים בין הגויים, וביאר שם שתמיד כאשר כלל ישראל התקרבו לאומות העולם, הרי שכנגד זה וכפי ריבוי ההתיידידות וההתקרבות, כן הטביע הקב"ה שנאה בליבותם, וזאת כדי להציל את קיומו של ישראל שלא ילמדו ממעשיהם של הגויים, וכתב שם הביה"ל שהוא דבר שבדוק ומנוסה, ושראינו כן בכל הדורות, וזהו ההצלה של והיא שעמדה לאבותינו. והוא שאמר בעל ההגדה אלא שבכל דור ודור וכו', הכל לפי צורך הקיום של כלל ישראל.

מעלת שולחן עורך

בשו"ע (סי' תעז ס"ב) שאם ישן שוב אינו אוכל מצה, וברמ"א שם דהיינו דוקא אחר שהתחיל אפיקומן, דטעם

האיסור הוא מפני זכר לקרבן פסח שאינו נאכל בשתי חבורות, כדאיתא בטור. אך במהרי"ל (סדר ההגדה אות ל"ט) כתב בשם מהר"ש דה"ה אפילו קודם התחלת אכילת האפיקומן, אם ישן שוב אינו אוכל, וביאר הטעם 'ואע"ג דאמרינן הפסח אין נאכל אלא על השובע היינו לבסוף מ"מ עיקר אכילה של זאת הלילה כקרבן פסח וחשובהכל אכילה של הקרבן וסעודה אחת היא ואם ישן בה הרי הוא כב' חבורות' עכ"ל, והדברים נוראים למתבונן בגודל סעודה זו, שכל אכילתו הם בגדר קרבן.

לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו

במזמור זה סופר ומונה הרבה תקופות והנהגת הבורא שאנו רואים הנהגת החסד ית' שמו בעולם, למכה מצרים בבכוריהם וכו', ויוצא ישראל מתוכם וכו', והעביר ישראל בתוכו וכו', למוליך עמו במדבר וכו', ויהרוג מלכים אדירים וכו' ונתן ארצם לנחלה וכו', ואינו דומה דור לדור ותקופה לתקופה, ובכל מצב יכולים לראות ולהתבונן הנהגת החסד ית"ש, וכמו שאנו אומרים בתפלת נשמת כל חי "המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים".

וכן ראוי להתבונן על הרחמים והחסדים של דורנו אנו אשר רובם מבני דורנו לא זכו בעווה"ר לקבל מסורת אבות אחרי החורבן הנורא, ובכל זאת אנו רואים אלפים ורובות יראים ושלמים החרדים לדבר ד', אלפי בני תורה ולומדי כוללים אשר שאיפותם ותשוקתם הוא לעלות במעלות התורה והיראה, וצאן קדשים המתחנכים בדרך המסורה לנו, הלא כולה נסים וחסדים מהבורא ית', ועל אף שהחשך יכסה ארץ בנסיונות עצומות ורוח ואויר הזוהמה המרחפת בעולם, בכל זאת אנו רואים תיבת נח על פני המים והא כולו כולו פלאים, לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו.

ומחובתנו להודות ולהלל לד' על נס קיום של כלל ישראל וכמו שהאריך בזה החסיד יעבץ בהקדמתו לתפלה, שהוא מהנסים והנפלאות שענינו מעידים בזה.

ומפי מו"ר המשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לעווענשטיין זצ"ל לפרש הפסוק בקהלת (י,י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה, ופי' ע"פ דברי היעב"ץ הנ"ל שקיום הכלל ישראל בימי הגלות הוא מהנסים הכי גדולים, ואמר בזה שנס הקיום שראו דורות הראשונים גם אנו יודעים מזה, אבל נס הקיום של כלל ישראל שאנו רואים היום, לא ראו אבותינו, ועל כן ימינו הם ימים טובים שאנו זוכים לראות נס הגדול והנורא שהסנה איננו אוכל, ואנו רואים ומעידים נס קיומו של כלל ישראל באופן מפליא, ועל כן אל תאמר וגו', דאדרבה ימינו הם ימים טובים.

עניני יציאת מצרים

~ ד' לשונות של גאולה, אולי יל"פ עפי"ד מרן ז"ל פרשת בא עה"פ ומושב בני ישראל כו' שביאר דבאמת ג' דברים היו שנזדמנו בזמן אחד זמן הקץ והגאולה, ומילוי שנות הגירות בארץ לא להם, וגמר גזירת העינוי והעבדות עי"ש, ולפי"ז יל"פ והוצאתי והצלתי וגאלתי, דוהוצאתי קאי על הגירות בארץ לא להם, והצלתי הוא גזירת העינוי והשעבוד, וגאלתי היינו זמן הגאולה והפקידה. ויל"פ בזה גם מה דכתי' בפרשת שמות פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ואומר אעלה אתכם כו', שהם כנגד ג' דברים הללו, פקד פקדתי אתכם היינו זמן הפקידה והקץ, ואת העשוי לכם היינו העינוי, ואומר אעלה אתכם היינו מהגלות והגרות בארץ לא להם, וכעי"ז יל"פ הפסוק בסוף הפרשה שם ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם דקאי על העינוי והגרות שישלחם מלהיות עבדיו כענין שילוח עבדים, ויגרשם היינו מארצו.

~ מה דכתי' אצל המכות לשון לאמר כמו בפרשיות התורה והמצוה, וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה כו', וכן וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך, עי' ברמב"ן ריש פרשת בא דפירושא דלאמר הוא שהיתה אמירה גמורה ולא ברמז כי נבואת משה היתה פה אל פה.

ויל"פ עפי"ד מרן ז"ל בפרשת שמות שכתב דבאמת יציא"מ היתה צריכה להיות עי"י הקב"ה בעצמו, וכמו שאומרים בהגדש"פ ויוציאונו ה' ממצרים לא עי"י מלאך ולא עי"י שרף ולא עי"י שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, ורק שנתקיימה עי"י שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, והביא שם בשם רבינו הגר"ח ז"ל לפרש הכתוב דלא קם עוד נביא בישראל כמשה כו' לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים, שהכונה הוא שהמכות היו עי"י נבואה כזו של משה, והיינו משום שהוצרך להיות עי"י נבואת משה שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו, עי"ש.

ולפי"ז מובן דעל כן כתיב כאן אצל המכות לאמר כמו בכל פרשיות התורה והמצוה שהוצרכו להיות עי"י נבואת משה דוקא, דגם כאן היו המכות ויציא"מ צריכים להיות עי"י נבואת משה של פה אל פה אדבר בו דוקא וכדכתי' ולא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים כו'.

צפרדע

~ בסנהדרין דף ס"ז ר"ע אומר צפרדע אחת היתה והשריצה כו' א"ל ראב"ע עקיבא מה לך אצל הגדה לך אל נגעים ואהלות, צפרדע אחת היתה ושרקה להם והם באו. וביאר בחת"ס שטענת ראב"ע היתה עי"י מה דאיתא בפסחים ד'נג דחנניה מישאל ועזריה שמסור נפשם למות עקדה"ש נשאו ק"ו מן הצפרדעים מה צפרדעים שאינם מצווים כו' אנו עאכ"כ, והשתא אליבא דר"ע שצפרדעים הללו נבראו בנס א"כ כל בריאתם היתה לתכלית מכה זו, ועל כן מסרו נפשם על זה, ומה ראייה לחנניה מישאל ועזריה שמצווים בכל מצוות התורה וחי בהם, ואף שאם יזדמן לידיהם למסור נפשם מחוייבים בזה אבל לא לזה נבראו רק לחיות ולקיים שאר מצוות התורה. ומהו ק"ו הוא זה, ועל כן פירש ראב"ע שהיו אלו סתם צפרדעים שלא נבראו לתכלית מכת צפרדע.

ואולי יש להוסיף דרע"ק לשיטתו אזיל דס"ל בברכות דף ס"א בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך וכמו שאמר כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועל כן אף אם הצפרדעים נבראו למכה זו, עדיין שפיר נשאו ק"ו כאן שגם הם היו מחוייבים למצות ובכל נפשך לקדש ה'.

ערוב

~ במכת ערוב לא נזכר שעשאו משה שהמכה נעשה עי"י הקב"ה בעצמו, וכן במכת דבר כתיב ויעש ה' את הדבר הזה וכן במכת בכורות ויהי בחצי הלילה, ואפ"ל דהנה בג' מכות הללו נאמרה בהם הפלאה, והפלייתו ביום ההיא את ארץ גשן, והפלה ה' בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים, ולכל בני"י לא יחרץ כלב לשונו למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל,

ואולי יל"פ דבשאר המכות מינה הקב"ה את משה וכמש"כ רש"י עה"פ נתתיך אלקים לפרעה שופט ורודה ברדותו במכות מסורים שע"י משה נעשה המכה והעונש על מצרים, וכש"כ שם מרן ז"ל שהמכות היו לעונש למצרים, אבל זה שייך רק במכות שהיו רק לעונש בלבד, אבל המכות שהיו גם הפלאה בין ישראל למצרים לא נתמנה משה ועל כן נעשה עי"י הקב"ה בעצמו.

~ מה שאמר פרעה לכו זבחו לאלוקיכם רק אחר מכת ערוב, ועד עכשיו לא עלה על דעתו לומר להם שיזבחו לה' במצרים, וכדתי' במכת צפרדע ואשלחה את העם, אפ"ל כי עד עכשיו סבר שליש שיזבחו לה' בתוך מצרים שהיתה מלאה בעי"ז, אבל עכשיו ובמכת ערוב דכתי' ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ כו' והפליתי ביום ההוא אץ ארץ גשן, מקום בפנ"ע הוא, וא"כ שוב אין להם צורך להתרחק ויוכלו לזבוח במקומם בארץ.

ברד

~ כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך, יל"פ עפי"ד מרן ז"ל בריש פרשת בא שממכת ארבה כבר היה העונש על עצם הדבר שלא נכנע אחרי כל המכות הללו, וכש"כ הרמב"ם בריש הל' תענית דעל זה גופא מגיע העונש על שהולכים בקרי ואין חוזרין בתשובה אחר הצרות עי"ש, ואפשר שעל כן כאן במכת ברד שקודם לכן אמר אני שלח את כל מגפותי אל לבך, שאם לא יכנע עכשיו כבר יבואו כל המכות, ע"ז גופא שלא נכנע עד עכשיו (עי' ברש"י).

~ בירושלמי סוטה פירשו הירא את דבר ה' כו' הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים זה איוב שנא' בו ירא את ה', והנה בסוטה דף י"ח שלשה היו באותה עצה בלעם שיעץ כו' איוב ששתק נדון ביסורים יתרו שברח כו', ומבואר שאיוב אע"פ שהיה את דבר ה' לא ברח ונשאר יושב שם שמעצת פרעה ושתק, והנה לקמן בפרשת בשלח עה"פ ויקח שש מאות רכב בחור כו' וירדוף אחרי בני ישראל פרש"י מנין היו לו לפרעה אלה הרי מת כל מקנה מצרים של מי היו של הירא את דבר ה' שהורס את מקנהו, היא איוב, נמצא כי הירא ה' שאינו מצרים לעצת הרשעים אבל עדיין ממשיך לישב במועצותיהם לבסוף מהירא"ש שלו מסייע את הרשעים לרדוף את בני ישראל.

ארבה

~ במד"ר דרשו ממה דכתי' ארבה בגבולך שע"י הארבה נתברר הגבול של מצרים, ובחז"ס כתב דמבואר מזה ששאר המכות היו גם בארצות השכנות למצרים חם פוט וכנען, ובע"כ שגם הם היו תחת שלטון פרעה ושיעבדו את ישראל ועל כן נענשו, והקשה דלפ"ז למה במכת ארבה לא נענשו.

ואפ"ל עפי"ד מרן ז"ל שכתב שמכת ארבה לא היה עונש על עיקר השעבוד, אלא כבר היה עונש על עצם הליכתו בקרי שלא נכנע אחר כל המכות שלפניה, אשר זה כבר לא שייך רק לפרעה עצמו, אבל שאר הממלכות שהיה תחת שליטתו ושיעבדו את ישראל לא היה בידם לשלחם, ועל כן לא נענשו בזה, רק בשאר המכות שהיו על עצם השיעבוד.

חשך

~ הרמב"ן כתב שלא היה החשך הזה אפיסת אור השמש גרידא כמו לילה, אלא היה חושך אפילה שירדה איד עם מן השמים, ועל כן היתה מכבה כל נר, ולכאורה מבואר בדבריו כי חשכת עלה הוא רק העדר ואפיסת האור ולא בריאה של חשך כחשך מצרים, וכ"מ בדבריו בראשית (א, ד) בתוך דבריו כי לילה היא אפיסת האור, ולא בריאה בפנ"ע אבל ידוע דעת הגר"א שגם חשך לילה בריאה היא, והוכיח כן מלישנא דיוצר אור ובורא חשך, ושמעת ממרן ז"ל לפרש בזה את מה שאומרים בהגדש"פ קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה רם הודע כי לך יום אף לך הלילה, דכחן שיהיה יום שאינו לא יום ולא לילה, בע"כ דכשאיין יום אינו לילה ממילא, אלא גם לילה בריאה היא, וזהו שאומרים רם הודע כי לך יום אף לך לילה, שאז יתברר כי גם לילה בריאה היא.

מכת בכורות

~ ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו כו' למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל, לכאורה צ"ב למה דוקא בזה שלא יחרץ כלב לשונו ידעו שה' יבדיל בין מצרים לישראל, ולמה לא די בזה גופא שרק בכורי מצרים ימותו, ויל"פ עפימש"כ בדעת זקנים דלא יחרץ כלב לשונו היא אע"ג דאיתא בב"ק דף ס ע"ב כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר, אפ"ה לא יחרץ כלב לשונו, ולכאורה לפי"ז קשה למה כתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו והרי אצלם לא היה המלאך המות כלל, ועוד צ"ב שהרי הקב"ה בעצמו עבר בתוך מצרים להרוג בכוריהם ולכאורה בזה לא שייך צעקת הכלבים כלל.

ויל"פ על פי מש"כ הגר"א בביאור הפסוק דולא יתן המשחית לבא אל בתיכם, שהיה שם עוד נס שבאותו הלילה לא מת אחד מישראל מיתה טבעית, כדי שלא יהיה מקום טעות לומר שגם מבנ"י מתו, וזהו פירושא דולא יתן המשחית, ולפ"ז י"ל דזהו שאמר משה שלבנ"י לא יחרץ כלב לשונו שגם מיתה טבעית ע"י מלאך המות שבזה שייך צעקת הכלבים לא יהיה בבנ"י, למען תדעון אשר יפלה ה' ולא יהיה שום מקום לטעות שגם מבנ"י מתו.

~ ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים ופרש"י מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים, צ"ב דכבר כתיב בתחלת המכות ואני אקשה את לב פרעה והרביתי אותותי ומופתי ולא ישמע אליכם פרעה כו', ולמה חזר כאן לא ישמע אליכם פרעה. ונראה דכאן התחיל מערכה חדשה של מכות (שנמשך על הים) שהיו

להצלתן של ישראל, שהמכות שהיו עד עכשיו היו לעונש גרידא למצרים וכמש"כ מרן ז"ל עה"פ נתתיך אל' לפרעה, אבל מכת בכורות היה להצלתן ויציאתם של ישראל ולא לעונש בלבד, וגם קריעת ים סוף כן היה כמוש"כ בבית הלוי (וגם ניעור המצרים בים סוף לטובת ישראל היה שלא יאמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר וירדפו אחרינו), וכמו שאומרים בתפלה כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת, המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל כו' המעביר בניו בין גזרי ים סוף, שזה היה להצלתן של ישראל ולא עונשים ונקמה בעלמא, ועל כן שנה ואמר כן לא ישמע אליכם כו', כי כאן התחיל מערכה חדשה של מכות למצרים להצלתן של ישראל, ועי' ברמב"ן עה"פ ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, דקאי על המכות שעד עכשיו, ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו, ומכת בכורות אין למשה ואהרן בה מעשה, ואפ"ל דהביאור בזה הוא כנ"ל שמכת בכורות היה עבור יציאתם ממצרים, אשר זה היה ע"י הקב"ה בעצמו דכתי' ואנכי אעלך גם עלה, ומשה לא נתמנה רק לשופט ורודה לדונו בעונשים שהם המכות שעד מכת בכורות ועל כן אחר כל המופתים שנעשו עד עכשיו על ידם לעונש על מצרים כתי' ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, אבל אחר כך כבר התחיל מופתים אחרים להצלת ישראל שזה היה ע"י הקב"ה בעצמו.

~ ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים ופירש"י מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים צ"ב דכבר כתיב בתחלת המכות ואני אקשה את לב פרעה והרביתי אותותי ומופתי ולא ישמע אליכם פרעה כו', ונראה דכאן התחיל מכות שהיו להצלתן של ישראל, שהמכות שהיו עד עכשיו היו לעונש גרידא למצרים וכש"כ מרן ז"ל עה"פ נתתיך אל' לפרעה, אבל מכת בכורות היה להצלתן של ישראל ולא לעונש בלבד, וגם קריעת ים סוף כן היה כמוש"כ בבית הלוי (וגם ניעור המצרים בים סוף לטובת ישראל היה שלא יאמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר וירדפו אחרינו) וכמו שאומרים בתפלה המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל כו' המעביר בניו בין גזרי ים סוף, שזה היה להצלתן של ישראל ולא עונשים ונקמה בעלמא, ועל כן שנה ואמר כן לא ישמע אליכם כו', כי כאן התחיל מערכה חדשה של מכות למצרים להצלתן של ישראל.

ועי' ברמב"ן עה"פ ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, דקאי על המכות שעד עכשיו, ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שיעשו, ומכת בכורות אין למשה ואהרן בה מעשה, ואפ"ל דהביאור בזה הוא שמכת בכורות היה ליציא"מ, אשר זה היה ע"י הקב"ה בעצמו דכתי' ואנכי אעלך גם עלה, ונשה לא נתמנה רק לשופט ורודה לדונו בעונשים שהם המכות שעד מכת בכורות ועל כן אחר כל המופתים שנעשו עד עכשיו על ידם עונש על מצרים כתי' משה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, אבל אחר כך כבר התחיל מופתים אחרים להצלת ישראל שזה היה ע"י הקב"ה בעצמו.

שירת הים

~ ויאמינו בה' וכן הוא בתהלים ויאמינו בשמו ישירו תהלתו, הרי דאף שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, והגיעו להשגות גדולות (וע' סוטה ד"מ) עדיין הוצרכו לאמונה, וכעין שענה מרן ז"ל כשנשאל אם גם לעת"ל כשימלא הארץ דעה את ה' יהיה מצות אמונה, שודאי עדיין יהיה מצוה להאמין כי שום מצוה לא יתבטל, וגם אז עם כל ההשגות הגדולות עדיין יצטרכו לאמונה.

~ זה קלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו ובתרגו"י זה קלי ואנוהו זה ביהמ"ק אלקי אבי וארוממנהו זה פולחנא, והיינו דעצם בנין המקדש זה יכולים לבנות בעצמם, אבל ליכנס בפנים לעבודה על זה כבר צריכים זכות אבות, וכמו שהיה אצל שלמה שבנה את המקדש, אבל לא היה יכול ליכנס בה עד שהזכיר זכות אבות כמבואר בשבת דף ל'.

~ זה קלי ואנוהו נלמד מזה ג' דברים חדא מה דאיתא בשבת דף קל"ג התנאה לפניו במצוות טלית נאה כו', שנית מה דאיתא בגיטין דף כ' נתכון לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בה דלת מעביר עליו קולמוס ומקדשו כו' אין השם מן המובחר, דאע"ג דכשר מדינא מ"מ יחמיר לפניו משורת הדין מקרא דואנוהו, עי' תוס' ב"ק דף ט ע"ב, ועוד נלמד בשבת שם הוי בדומה לו מה הוא רחום אף אתה היה רחום וחנון כו', ועל כל אלו סיים הכתוב אלקי אבי ואוממנהו כי אי אפשר לידע איך להתנהג בעניני הידור מצוה ודקדוקיה לפניו משורת הדין ובעניני מדות רק במסורת אבות.

~ תביאמו ותטעמו יל"פ דתביאמו קאי על ביאה ראשונה שגלו אחר כך, ותטעמו קאי על גאולה האחרונה שאז נהיה נטועים בגבולינו לעולם, וכנוסח תפלת מוסף דשבת ותטענו בגבולנו.

הערות בעניני קרבן פסח מתוך שיעורי רבינו זצ"ל עמ"ס פסחים

סג. במשנה השוחט את הפסח על החמץ וכו' ובמועד לשמו פטור שלא לשמו חייב, פירש"י וחייב משום לא תשחט בהדי לאו דבל יראה ע"כ, וקשה מה רצה רש"י בזה להזכיר ענין בל יראה לכאן.

ויש לחקור בלאו דלא תשחט אם זה איסור ולאו במעשה שחיטת הקרבן, או הוא לאו בהחזקת חמץ ברשותו בשעת שחיטה, ולפי"ז שפיר כתב רש"י בהדי לאו דבל יראה, דס"ל כי יסוד הלאו של לא תשחט הוא החזקת חמץ ברשותו בשעת שחיטה והוי גדר לאו זה כמו ב"י, ומעין ב' לאוין, וזה שרמז רש"י.

וכן מש"כ הרמב"ם ששיעור חמץ הוא בכזית, ובשפת אמת תמה מנא לי', י"ל מהאי טעמא הוא דכיון דגדר הלאו כמו בל יראה החזקת חמץ נלמד זה מזה וכע"ז תי' בשפ"א. ובזה יובן שי' הרמב"ם הל' קב"פ (פ"א ה"ה) שכתב ז"ל השוחט את הפסח בזמנו והיה לו כזית חמץ ברשותו לוקה וכו' אחד השוחט ואחד הזורק ואחד המקטיר אם היה ברשות אחד מהן או ברשות אחד מבני החבורה כזית חמץ הרי זה לוקה, וצ"ע על מי קאי הרי זה לוקה אי קאי על השוחט או על מי שיש לו חמץ ברשותו, ועי' בסה"מ (ל"ת קט"ו) דמוכח דקאי על מי שיש לו חמץ, הרי דהלאו אינו על השוחט אלא על כל בני החבורה כל מי שיש ברשותו חמץ בשעת שחיטה, הן השוחט הן בני החבורה, ומבואר דהאיסור הוא משום החזקת חמץ (אך עי' במהר"י קורקוס שלא פי' כן בהרמב"ם). ובאמת גם שיטת רש"י שס"ל שכל בני החבורה עוברין כל שיש חמץ לאחד מהם ג"כ מוכח דהאסור משום גדר מציאות החמץ ברשות אותה החבורה. זולת שי' תוס' שס"ל שהלאו הוא על השוחט והזורק לבד, י"ל דס"ל שהלאו הוא על גוף מעשה השחיטה והזריקה.

והנה התוס' כאן כתבו דהפסח כשר דלא שנה הכתוב לעכב, ואלו בירושלמי מצריך קראי להכשיר דכתיב זבחי. ובתוס' תמורה (ד:): הק' דאליבא דרבא יהי' פסול משום כל היכא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, ותירצו דירושלמי יש קרא להכשיר שנא' זבחי, וביאר מרן זצ"ל דהירושלמי אתי נמי

כאביי והא דצריך קרא להכשיר משום דס"ד לפסול מצד גוף הלאו של לא תשחט, אלא התוס' הקשו שזולת זה יפסל לרבא מצד אי עביד לא מהני, ותירצו שגם זה בכלל הגזזה"כ להכשיר, וצ"ע למה התוס' הכא לא הקשו כן אליבא דרבא, דמשמע דמסברא כשר גם אליבא דרבא, וגם דאתי דלא כהירושלמי דמצריך קרא אפי' לאביי וכמו שהבאנו ממרן זצ"ל.

ונראה דתליא בהא דאי נאמר כאן דין בגוף הקרבן שפיר ס"ד שיהי' פסול דלא קרב הקרבן כהלכתו, וגם ק' לרבא משום לא תעביד. אבל אם נומר שהלאו דלא תשחט הוא מצד אסור החזקת חמץ ברשות המקריב בשעת שחיטתו, לא שייך כלל ע"ז הדין דכל מקום דאמר רחמנא לא תעביד וכו' לא מהני, דאין כאן אסור במעשה שחיטה אלא בהחזקת חמץ על הגברא בההיא שעתא. וגם דכיון דזו הלכה צדדית שעובר עלי' בשעת שחיטה לא שייך כלל ס"ד שיהי' הפסח פסול עי"ז כי אין כאן חסרון ודין בגוף ההקרבה וכל זמן שלא שנה עליו הכתוב אין כאן עכובא אלא אסורא. ובכך פליגי שני דבורי התוס' הכא ובתמורה.

ובאמת נראה שיסוד זה היא מחלוקת רש"י ותוס' לעיל בריש מכילתין דף ה' בהא דיליף רבא איסור חמץ משש שעות ולמעלה מלא תשחט על חמץ, ומקשי' אימא כל חד וחד כי שחיט ומשני זמן שחיטה קאמר, ופירש"י לא חלקה לישראל לזה זמנו ולזה זמנו הואיל וקבע לו זמן וכו', משמע דנאמר כאן באמת לאו בהחזקת חמץ, אלא שמקשינן שנומר שנמסר זמנו של לכל אחד ואחד בזמן שחיטתו וע"ז אמרינן דמסתמא השוותה התורה זמן האסור לכולם כאחד, אבל התוס' שם פירשו ז"ל אע"ג דאמת הוא דלא תשחט אכל חד וחד כי שחיט מ"מ כיון דאשכחן שהזהיר על ההשבתה והזהיר שלא לשחוט פסח על חמץ סברא הוא שבזמן שחיטה הזהיר על ההשבתה, משמע דס"ל דבאמת לא תשחט הוא לאו בשחיטה, אלא שלמדים זה מזה לדין תשביתו.

ועיין בלשון רש"י והרמב"ן בפ' משפטים, ומבואר שם כדברנו שעיקר האסור מצד החזקת חמץ, עיי"ש.

סד: אתמר אביי אמר ננעלו תנן רבא אמר נועלין תנן, מאי בינייהו איכא בינייהו אי סמכינן אניסא רבא אמר נועלין תנן ולא סמכינן אניסא אביי אמר ננעלו תנן וסמכינן אניסא.

והקשה מהרש"א דלאביי כיון דבנס ננעלו כדי דלא ליעלו כולהו ולא יהיו ג' כתות אם כן האיך מספקו לן לעיל בדין קהל ועדה וישראל אי בבת אחת אי בזה אחר זה, הא מנס הנעילה גופא מוכח דבזה אחר זה הוא דאל"ה למה ננעל כלל.

והנראה בזה פשוט שכל שיש לנו ספק בהלכה לא נכריע ספק הלכה בכח נס, ועוד נראה עיקר בזה כי לולי היינו מכריעין ההלכה דבעי נעילה לא הוי מתרחיש ניסא, כי לא בא הנס אלא בבחינת הבא לטהר מסייעין לו וכיון שפסקו חכמים שצריך נעילה סייעום מן השמים, ואלו הכריעו ספקם שלא צריך נעילה, ודאי לא היו ננעלים גם בנס.

והנה לכאורה צ"ב עוד לאביי כיון שעפ"י נס הי' מה צריכים כלל להדרשה של שלוש כתות דהרי ממילא נעשה כן בנס, ולכאורה חזינן מכאן דאע"פ שהי' בנס היו צריכים לדאוג ולברר שכן הדין שיהיו שלש כתות, וכעין מה שאמר מרן ז"ל דהטעם למה ריבתה התורה לכתוב פרטי דיני המנורה אף שהרי המנורה מעצמה נעשתה בנס כדכתיב תעשה המנורה, ופירש שאע"פ שהמנורה נעשתה בנס לא על זה סמך משה להכשירה אלא אחר שיצאה מן האש בדקה משה אם היא כראוי לפי דיני תורת המנורה, וכע"ז יל"פ מה שדרשו בעירובין דף י"ח מקרא דכל הבהמה הטהורה תקח משבעה דכתי' בנח שמכאן למדנו שנח למד תורה לדעת הבהמה הטהורה והטמאה, וכבר הקשו על זה הרי נאמר שהבהמות שנכנסו לתבה באו מעצמם כולם שנים שנים והטהורים שבעה ואם כן מה ראי' שנח הי' לומד תורה שהרי לא הוא אספם, ובאמת דהא גופא צ"ב למה נאמרה כלל לנח מה שיקח מכל מין אם מעצמם באו, אבל לפי הנ"ל נמצא שנח לא הי' יכול לסמוך על מה שבאו הבהמות מעצמן אלא הי' צריך לבדוק אם באמת טהורות הן לפי סימניהם ועל כרחך צריך לומר שלמד תורה.

סו: ער"פ שחל בשבת, מביאה חולין לעזרה ומקדישה. ובתוס' ביארו דאין כאן משום אסור חולין בעזרה דלא אסרינן אלא כעין בכורים שעושה בהן תנופה כדרך שעושה בקרבן אבל הכא שמכניס טלה חולין בעזרה ואינו עושה שום דבר שעושה בקרבנות שיראה כמקריב חולין לגבוה שרי, כדאשכחן בהקומץ רבה שהיו אוכלין חולין בעזרה כדי לאכול מנחות על השובע. עכ"ל.

ושאלתי את מרן זצ"ל דקשה לכאורה להתוס' דס"ל שגדר אסור חולין בעזרה הוא רק משום עשיי' כעין עבודה ומשום עבודה בחולין הוא, א"כ צ"ע ממה דאיתא בב"ב (פא:): לענין בכורים שמספק מעלינן ומתנה אם אינן בכורים שיהי' קדושת דמים ועי"ז מותר להכניסה לעזרה, ובשלמא אי הוא משום אסור כניסת חולין י"ל דקדושת דמים אינו בכלל אסור הכנסה, אבל אם האסור משום עבודה מה לי חולין מה לי קדושת דמים לגבי מעשה עבודה. ותירץ לי מרן זצ"ל כי אין כוונת תוס' שהאסור חולין בעזרה הוא משום אסור עבודה דודאי גם תוס' ס"ל שהאסור היא הכנסת החולין לעזרה רק דלא נאמר אסור הכנסה אלא במכניס לשם עבודה, וכן משמע ל' התוס' בב"ב שגם בתירוצן הזכירו איסור מכניס.

ושו"ר ברמב"ן ב"ב שם ובשמ"ק שדחו שי' התוס' מכח קו' הנ"ל דאי האסור משום עבודה מה מהני קדושת דמים, ע"כ שהבינו דעת תוס' משום אסור עבודה גרידא.

ותרצו קו' התוס' מה דלא חיישינן כאן בפסח משום חולין בעזרה דמשום צורך קדשים מותר, והיינו טעמא דהכנסת חולין לאכילת שובע דמנחות.

אך צ"ע לדבריהם מבגדים שמצינו שנכנסו כהנים לעזרה בבגדי חול כמו שהק' תוס' ב"ב שם, ועיי' מנחות פ' ע"ב, וע"ז שוב תירץ לי מרן זצ"ל שלשון הר"מ בהל' שחיטה בדין חולין בעזרה משמע שרק באוכלין נאסר חולין בעזרה וזש"כ שם הר"מ ז"ל אסור להכניס בהמה ואפילו חתיכת בשר או פירות ע"כ, משמע אוכלין דוקא אסורים מעין בהמה.

מאמר עבודת המדות

מתוך שיחה בישיבת פני משה (משנת תשי"ב לפ"ק)

כתוב בסה"ק אבן שלמה להגר"א ז"ל פרק א' עיקר עבודת ה' תלוי בתיקון המדות וכו' וכל החטאים מושרשים במדות, ושם עוד יש מי שנפשו טובה בטבע במדותי' ואעפ"כ הוא רשע ולזה נותנים לו כל שכרו בעוה"ז שלא יהי' לו חלק לעוה"ב מפני שהי' נקל לו מאד לעשות טוב ולא רצה ועליו נאמר אוי לנפשם כי גמלו להם רעה אבל מי שנפשו רעה ויש לו תמיד מלחמת היצר אז לפוס צערא אגרא וכו' עיי"ש הנה היוצא מזה כי מי שנפשו טובה במדות והמצוות יקל עליו עשייתם ולהיפך מי שנפשו רעה במדות רחוק הוא מקיום המצוות ויסוד הדבר כי הבורא יתברך מדותיו טובות רחום וחנון וכו' מצווים להדבק בהן כאשר אמרו רז"ל לדבקה בו הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה כו' וזהו שלמות האדם ותכליתו, וזה תכלית התורה והמצוה כי לא נתנו מצוות אלא לצרף בהן את הבריות לקרבנו לשלמותנו להתקרב על ידיהם אל מדותיו של הקב"ה עד לידי עשיית רצוננו כרצונו ממש לקיים מה דכתיב ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום כי דבקות זו היא חיינו ואודך ימינו ולשם זה נתנה לנו תורה ומצוות וחי בהם הרי המדות הטובות הן שרשי המצוות.

ומפליא הדבר להתבונן מה שהעידה התורה על פרעה שהקב"ה הכביד את לבו ומבואר במפרשים (עיין רמב"ן פ' וארא ופ' בא ובאוה"ח) בביאור הענין משום שפרעה לא הודה בלבו ולא קרב לאמונה אלא סבל המכות הכריחו מדי פעם להכנע והבוחן לבבות ידע זה וחזק לבבו שיכול לעמוד בקושי המכות, והרי דבר גדול דבר פרעה ה' הוא הצדיק ואני ועמי הרשעים ובודאי למצוה רבה יחשב ועם כל זה נשאר אותו פרעה הרשע ומיד בהסתלק המכה והוקל הסבל חזר לסורו והוא מפגי שהמצוה לא היתה מושרשת אצלו אלא במדתו הי' רע וכמבואר במדרש כי כל ענינו היתה מדת הגאווה 'אני אלוה ואני עשיתני' והי' מכחיש וכופר לכל מה שעמד בסתירה למדת גאוותו.

כן הוא האדם שעיקר עבודתו תלוי בעבודת המדות כי אם מדותיו רעות מה ערך למצוותיו והרי כל הכועס ויהא החסיד היותר גדול בעשיית המצוות הרי הוא כאילו עובד ע"ז שהוא במצב אשר יתכן בו לעבוד עבודה זרה הלא הוא דבר נורא בכחות נפש האדם שעם קיום כל המצוות עדיין יעמוד במצב שאפשרית בו עבודה זרה וכן המתגאה כאילו דוחק רגלי השכינה שיכול להיות כי המדקדק בקלה כבחמורה עדיין מצבו אשר יכול לדחוק רגלי השכינה ר"ל.

וזהו ההבדל שבין העובד מיראה לעובד מאהבה אשר העובד מיראה יסורין באין עליו בועט והולך לו כי מצבו הנפשי אינו מצב התודה והמצוה על כן כשתכבד העבודה יבעט בו ואילו העובד מאהבה אשר עזה כמות אהבה מים רבים לא ישטפה מה איכפת לו שיכבד עליו הרי קיום התורה והמצוה הוא מצב נפשו הטבעי וכלום משום כובד העבודה יחלף מצבו הרי עבודת ה' טבועה במעמקי נפשו חיותו היא ולא יעזבנו.

והדרך לתקון המדות כתוב שם באבן שלמה יש מיני פחיתות באדם שניצל מהן ע"י עשיית המצוות ויש שאינו נצל אלא בתורה לבד ויש שאינו נצל רק אם רואה ליישר המדות ע"י תוכחת מוסר להפריש דרכיו הטובים מן הרעים ע"כ הרי טבע המצוות שהם בעיקר צורתן משורש המדות הטובות לפעול על עושיהם לתקן שרשם כי האדם נפעל ממעשיו (כמבואר באורך בספר החנוך) ויש שצריך תורה אבל מוסר והתבוננות תרופה היא ועיקר עבודת האדם.

ומתי אם לא עכשיו בזמן אשר נסיונות מרים לפנינו ומי יודע מה ילד יום אשר כאו"א יצטרך לעמוד במסייג על קיום המצוות ופן נבא ח"ו לידי בועט והולך, נצטרך להעמיד עצמנו למצב התורה והמצוה כאמור ליישר מדותינו להיטיבם להיות עובדי ה' משורש וזה לא בעצלתיים יעשה ואין בזה עיון בהלכה גרידא אלא לעבודה רבה צריכים עבודת המדות איש איש לפי מצבו להתרחק מן המדות הרעות ולהתרגל בהטובות ובימינו אלה בפרט עלינו לזכור דברי הגאון ז"ל כי עיקר עבודת ה' תלוי בתיקון המדות.

הספד מהגאון הצדיק רבי יוסף בנימין הלוי וואזנער שליט"א משבט הלוי
גאב"ד זכרון מאיר מ' אב"ד סאטמאר לאנדאן ומרבני הועד להצלת בתי עלמין באירופא
(נכתב על ידו)

בבית המדרש מאה שערים בעיה"ק ירושלים תובב"א

ברשות רבותינו שרי התורה חברי הבית דין צדק דעיה"ק ירושלים תובב"א ה' יאריך ימיהם ושנותיהם. התאספנו לכבודו של רבינו, לשמוע דברי הספד על זקן ראשי הישיבות ממעתיקי שמועה של דור דעה הגאון האדיר הצדיק בדרכיו מרן רבי אליקים שלעזינגער זי"ע ראש ישיבת הרמה בעיה"ב לונדון יצ"ו.

בתוה"ק בפתיחת פרשת השבוע נאמר, כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם באוהה"ק (פסוק י"ג, זה יתנו וכו' בדרך רמז וכו') איתא שיש כאן רמז על שהקב"ה נושא את ראש של בני ישראל בלא עת, בגלל לפקודיהם מסיבת חסרון הדור וכו', ופי' שם אשכול הכופר דודי לי, אשכול הוא איש שהכל בו, הוא כופר נפשם של בני ישראל, וסיים אוהה"ק בזה"ל וכן תמצא שבכל עת שיסתלק הצדיק, רעה הבאה אחריו היא סמוכה לפטירתו, וכמו שראינו בעינינו בדורות הללו עיי"ש.

יש בדברי אוהה"ק קצת תמיה, כי בתחילת דבריו יאמר שמיתת הצדיק היא לכפר על בני ישראל, ומיניה וביה אמר שאם לא יתקנו בני ישראל את מה שהם צריכים לתקן, יכול שיבוא ח"ו עונש ה"י.

הנה הגם שאסיפתנו היום לכבוד האי גברא רבא משרידי דור הישן, שא"א לומר עליו שנסתלק בלא עת, כאשר זכה לאריכות ימים מופלגת כל כך, ובצלילות הדעת כל כך, שלא נשמע בדורות אחרונים כמעט כדבר הזה, בכל זאת אבידה גדולה היא, ולנו הדבקים בדור דעה דור הקודם ללא שינויים, עבורנו היא אבידה גדולה, ואנו מרגישים שנשא את הראש מעלינו.

אשכול הכופר דודי לי, כפי אוהה"ק איש שהכל בו, הוא כופר לבני ישראל, הכוונה לפ"ז בסיפא דקרא דודי לי, יתכן בהקדם המדרש (ילקוט שמעוני ישעי' פ' ל"ג רמז תל"ז) עה"פ יראת ה' היא אוצרו משל למה"ד למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה, והיה למלך עבד זקן בתוך ביתו שהוא מלמד את בניו דברים נאים ומעשים טובים, ובכל יום היה מכניסן לפני המלך והיה (המלך) מניח את הכל והיה מחבב את העבד הזקן, אמר המלך אילולא עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני מה תהא עלי ע"כ.

ואקדים עוד אנו מבקשים לקיים בנו חכמי ישראל, לכאורה היינו צריכים לומר לקיים עמנו, שנזכה שיחיו עמנו ונזכה לראות ולשמוע ולקבל מהם, אלא שיש כאן בקשה מיוחדת, לא די שהם עמנו, צריך שיהיו 'בנו' שיעשו עלינו רושם, שנשנה מעשינו וניטיב דרכינו ע"י הדרכתם ע"י מה ששומעין ורואים בהם.

האשכול הזה, איש האשכולות הזה, איש שהכל בו, כל גדולי ישראל של דור העבר היו 'בו' וכל עוד זכינו שנתעטרנו בעטרת זהב גדולה זו, זכינו שנתקיימו 'בנו' חכמי ישראל, הוא היה ממעתיקי השמועה כלי ראשון מבשל, את כל שהטו אוזן לדבריו, מי שהיה בן בית אצל מרנן הגרי"ז, החזו"א, ואף למד עמו תקופה ניכרת בחברותא, כמו כן אצל רבותינו מרן הגרי"צ דושינסקיא, ומרן הגרז"ר בענגיס, והרבה לשמוע מפ"ק של רביה"ק מסאטמאר ועוד ועוד, והיתה שפתותיו נטפות מור ואהלות וכל ראשי בשמים, בכל עת ובכל שעה כשיצאנו מביתו נאוה, היה לנו הרבה על מה לחזור ולשנן, הרבה מה להתבונן, הרבה מה לקנות.

רביה"ק מסאטמאר זי"ע היה רגיל לומר, וואיל זענען די אויגן וכו', הבה נתבונן מה הכוונה 'העיניים' שראו, ומה יש לעיניים שראו עיניים, ואקדים מש"כ בספר דברי סופרים שרעק"א פירש פעם הבקשה והאר עינינו וכו' שהציבור מבקש מהקב"ה האר את עיני העדה, שינחו אותנו עפ"י התורה, הציבור צמא למנהיג אמיתי, מנהיג חזק, מנהיג שמוצא בתורה הק' מענה על כל שאלה, מנהיג שיש לו מסורה הוראה בכל ספק, מנהיג שאינו מפחד מלומר את האמת גם אם הוא יהיה יחיד נגד כולם.

וזו היא שבחם של עיניים דהיינו עיני העדה, שראו עיניים דהיינו עיני העדה שהם צדיקי אמת, ועל זקן זה שענינו ולבו ראו הרבה חכמה, זכינו לראות עיניים שראו עיניים של צדיקי אמת, ועל זה הקב"ה מקונן אילולא עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני מה תהא עלי.

אוי לנו, אבדנו גדול בישראל שזכה לבנות מקום תורה בלונדון שכל היוצא ונכנס שם, נדמה לו שהוא נמצא בהיכלי התורה שבירושלים עיה"ק, כל האויר שם מקודש מקודש בקדושת ארץ ישראל [מלבד דברי מרן החת"ס על לונדון שהיא רצועה מארץ ישראל], דרך הלימוד, היגיעה, ההתמסרות, ההתמדה, לימוד מתוך הדחק, החשיבות והאהבה לתורה עד שבזו יבזו בכל גינוני העשירות המצויה שם, האפשרות לעסוק בנכסי דלא נידי המצויה שם, אינה תופסת מקום אצל ציבור חשוב וגדול המתגדל תחת דגלו, מבחינתם הנכסי דלא נידי האמיתיים הם התורה הק' שחבוקה ודבוקה באדם, וגם אחר אריכות ימיו ושנותיו לא נידי ממנו.

אין העט והעת שיכול לצייר מקום תורה זה, והכל מעשה ידיו להתפאר של רבינו זצ"ל שהיה זקן ויושב בישיבה, צאו וחפשו בכל העולם זקן בגיל כזה, זקן בהיקף כזה יושב בישיבה, עוסק בתורה עם התלמידים, דוגמא של כי הם חיינו, דוגמא של אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה.

וכל זה אם אוצר של יראת שמים, לא חת מכלום, ובמקום שיש חילול ה' אין הוא חולק כבוד לשום רב, אומר את דעתו ומשמיע דבר ה' ברמה, ולא בכדי ישיבתו נקראת 'ישיבה הרמה'.

ועתה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים, זקן זה היכן הוא, ויקרא ה' א' לבכי ולמספד ולחגור שק כי עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני הלך לעולמו, ועתה מה תהא עלי.

במס' מגילה (ג' ע"ב) איתא כבוד התורה דיחיד חמור והוא דוחה מקרא מגילה, תלמוד תורה דיחיד קל ואינו דוחה, וכתב השפ"א הכוונה כי כבוד התורה הכוונה לתורה של הרבה שנים, ואילו לימוד התורה דיחיד היינו דבר שבהווה, אנו עוסקים כעת בכבוד התורה של תשעים שנה, ולא רק לימוד התורה של תשעים שונה רק הרבצת התורה של שמונים שנה.

היום לפני ארבעים שנה אמר רבינו זצ"ל כאן בעיה"ק ירושלים דברי חיזוק באחד הכוללים, ואמר מה ששמע מפ"ק של מרן הגרי"ז לפני קרוב לארבעים שנה [ז"א לפני כשמונים שנה בעת קום המדינה] שסופה של המדינה יהיה שמד, ושהן הן הדברים שעוד אמר אביו הגר"ח מבריסק זי"ע, ואנו חיים כעת במצב קשה כמה רחמים צריכים אנו לעת כזאת, כאן בארצנו הק' אין מלוכה לעת עתה, אנו מצפים למלכות בית דוד, אבל עתה אין מלוכה, קבלה בידנו שמדינת ישראל אינה מלוכה, אין בה הדינים שיש מצד דינא דמלכותא כי היא אינה מלוכה, אין אנו מבקשים בברכת המינים ומלכות הרשעה מהרה תעקר, כי אין כאן מלכות, אנו מבקשים והזדים מהרה תעקר.

הם בגאווה מנסים בכל דרך ליכנס למערכה מול אירן, לא מתאים להם שהמכה באותה הנהגה תהיה על ידי אחרים, אצלם לא שייך מה שאמרו חז"ל זכה מלאכתו נעשית על ידי אחרים, זכיה מיוחדת היא שהאותות ומופתים נעשים באדמת בני חם ולא כאן, אבל הם לא בחינת 'זכה' שיעשה על ידי אחרים, הם רוצים לעשותה בעצמם, והם מתערבים ומנסים בכל מיני דרכים להתגרות במקום שהמלכויות מתגרות זו בזו, והרי הם אינן מלכות, ומי יודע איזה נזק זה יכול להביא לבני ישראל בארץ ובחו"ל על כן עלינו לבקש רחמים גדולים, שהרי חז"ל אמרו אם אתה רואה מלכויות מתגרות זו בזו, צפה לרגלי משיח, יה"ר שרבינו זצ"ל שהיה ממעתיקי השמועה לצייר לפני הדור לאלו שעוד יש להם 'לב שומע' למען ידע במה מדובר, שיעמוד לפני כסא הכבוד ויעתיר בעדנו שיסיר מעלינו את המכה הזו ויגאלנו גאולת עולם בימינו וברחמים גדולים אכי"ר.

מתוך הספדו של בנו מוהרה"ג רבי עמרם שליט"א בעת הלוי'

בענין ירא"ש ועבודה ביקש שלא ידברו כי אמר יודע אני את מיעוט ערכי, אני יכול לומר מה ששמעתי מרבי הגרמ"ד זצ"ל שהיום היא"צ שלו כפי שכבר הזכירו, אמר לי פעם נכנס אביך מבושם בפורים לבריסקער רב "לטאטין" מרן ז"ל ודיבר מבושמ'דיג דברים יפים, וכשהאבא יצא נענה מרן ז"ל ואמר "רבי אליקים איז א ערליכער" וכל אחד מבין לבד שכשמרן ז"ל אומר על מישהו שהוא ערליכער יש לזה מובן ופשט.

אני נזכר בסיפור שחקוק בלבי היה פעם בערב פסח - דוגמא לסיפור שנשאר בעצמות - פעם לא היה נהוג שכל כך באו לקחת את הפחים, היה צריך להזמין שיבואו לקחת, פעם כמה דקות לאחר זמן שריפת חמץ האבא שם לב שהפחים עדיין מונחים בחצר, האבא נהיה לגמרי פארלויירען, דבר ראשון הוציא החוצה והפקיר, אח"כ נכנס לחדר, הסתכלתי מה שעושה שם, האבא ישב בחדר ובכה בכיות נוראות .. אולי נשאר חמץ ברשותו לאחר הזמן, דבר ראשון עשה המוטל עליו ואח"כ בכה בכיות נוראות בכה פחד מהחטא.

לפני שבוע וחצי הייתי כאן ראיתי מה זה חביבות למצוות ופחד מחטא, אמרתי לו שהגעתי בשישי בבוקר, כבר היה מאד מאד חלש - רציתי לשמחו אמרתי לו שהבאתי החיטים למצות, עבר שלושת רבעי שעה, הוא ישב בשולחן, היכן החיטים, צריך ללכת לבדוק החיטים, אמרתי לו יש עוד זמן עד פסח, אמר לא, עכשיו זה הזמן, זה נכנס לו בכל עצמותיו כשאפי' לא ידעתי אם שומע מה שאני מדבר.

מתוך הספדו של תלמידו מוהרה"ג רבי דוד טעשער שליט"א בהיכל הישיבה

כך היה בראשו להכניס בנו בכל ענין שיש ביהדות, כך היה ענין 'אפית המצות' היה עבודה שלימה, אצל המצות איך שהתכוונו לאפית המצות, בדקו החיטים, אחרים טחנו, והלכו ועשו, היה הכנה שלימה והחדיר בנו מה זה מצוה, היה עבודה שלימה, וכשהגיעו לאפית מצות, וראו כזה מסירות נפש בכל מצוה, אספר וזה ממש מפליא מה שהיה בשנה שעברה לראות יהודי בן מאה ושלוש מגיע לאפית המצות וזה לאחר בדיקת החיטים, טחינה וכל ההכנה הראויה, ובשעה שיצא אמר שאינו מרוצה "וואו האב איך מצות", הוא חיפש את האמת ורצה מצות אחרים, לא ללכת להזמין משהו חדש אלא להתחיל מהתחלה, מהבדיקה והטחינה, אכן בשנים האחרונות לא טחן בעצמו אבל זה היה העול שלו, כל הבדיקת חמץ על אף שכבר לא יכל לבדוק, כל העול היה שלו, רבי עמרם אמר בהספדו שלפני שבועיים הגיע לברית של נכד ורצה 'אופרישן' את הראש ישיבה ששכב בחולשה נוראה, ורצה להחיותו, ואמר 'טאטע', הבאתי חיטים לפסח' ואף לא היה בטוח אם שמע או לאו, ואח"כ אמר הראש ישיבה נו, יש לבדוק החיטים, ובאפית מצות לא היה מושג לסמוך על מישהו אחר, וגם לאחר כל העבודה אם לא היה יכול לומר בביטחון שבטוח שהמצות כשרות, אז התחיל הכל מתחילה, רואים איך שיוצא ירא"ש אמיתית, דקדוק המצות באמת, פחד מחטא, וזה מעשה אחד, אבל כסדר כסדר זה היה כל החיים איך לא התפעל מכלום כל דבר שידע שזה האמת לא פחד לא ממה שזה אומר ולא ממה שזה אומר, אלא הלך עם האמת, כי זהו עבד ד', אחד שהוא עבד ד', מחפש רק שיתרבה כבוד שמים, יודע שהתכלית שלו כאן היא לעשות למען כבוד שמים, ורוצה להשפיע זאת גם לאחרים, וזה היה הענין שהיה לו כאן תלמידים ותלמידי תלמידים כל הכוחות שהשקיע כאן היה בשביל להוציא עוד עבדי ד', עוד בני תורה, וזה היה כל החיות שלו, ובאמת זה מה שאנו חייבים לו כי הכל זכותו, וה' יעזור שנזכה ללכת הלאה בדרכיו.

נתנדב לעי"נ הגאון הצדיק רבי יוסף צבי ב"ר ברוך חיים הלוי דונער זצ"ל ראב"ד לאנדאן נלב"ע י"ד ניסן תשס"ז לפ"ק

נתנדב לעי"נ האה"ח מרת פיגא ליבא בת רבי אברהם ישראל קרישבסקי ע"ה נלב"ע י"ב ניסן תשל"ט לפ"ק

נתנדב לעי"נ מרן הגאון רבי שמואל ב"ר יוסף צבי הלוי וואזנער זצ"ל אב"ד ור"מ זכרון מאיר ומח"ס שבט הלוי נלב"ע ט"ו ניסן תשע"ה לפ"ק